

“ADOLAT”
MILLIY HUQUQIY AXBOROT MARKAZI

СУВ КОДЕКСИНИНГ АСОСИЙ ҚОИДАЛАРИ

МУНДАРИЖА:

1. Сув кодекс билан тартибга солинадиган муносабатлар	3
2. Кодекснинг асосий вазифалари	4
3. Сув тўғрисидаги қонунчилик	6
4. Сув кодексининг асосий тушунчалари	13
5. Сувга доир муносабатларнинг объектлари ва субъектлари	15
6. Сувга доир муносабатлар соҳасидаги асосий принциплар	18
7. Сувдан фойдаланиш турлари	30

СУВ КОДЕКС БИЛАН ТАРТИБГА СОЛИНАДИГАН МУНОСАБАТЛАР

Мамлакатимизда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан, шу жумладан сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш ҳамда муҳофаза қилиш соҳасида изчил ишлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистоннинг сув ресурслари қайта тикланадиган ер усти ва ер ости сувлари, шунингдек, антропоген фойдаланишдан қайтадиган сувлар (дренаж ва оқова сувлар)дан иборат. Ўртача кўп йиллик жами оқар сув ҳажми 114,4 км³ ни ташкил этадиган Амударё ва Сирдарё трансчегаравий дарёлар Ўзбекистонда ер усти сув оқимини шакллантирадиган асосий манбалар ҳисобланади.

Ўзбекистон ҳудудида 17 777 та табиий оқар сув манбалари (Амударё ҳавзасида – 9 930 та, Сирдарё ҳавзасида – 4 926 та) ва 500 дан ортиқ кўл бўлиб, Айдар-Арнасой кўллар тизими уларнинг энг каттаси ҳисобланади, шунингдек, прогноз қилинган ҳажми суткасига 75,5 млн м³ ни ташкил этадиган чучук сув ва бироз шўрланган ер ости сувлари конларида 26 мингдан зиёд қудуқлар мавжуд.

Маълумки, сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар Ўзбекистон Республикаси Сув кодекси ҳамда сув қонунчилигининг бошқа ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Мазкур кодекс Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 30 июлдаги “Ўзбекистон Республикасининг Сув кодексини тасдиқлаш тўғрисида»ги ЎРҚ–1076-сон Қонуни билан тасдиқланди ва 2025 йил 31 октябрдан эътиборан кучга кирди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ҳар қандай ижтимоий муносабатлар юридик ва жисмоний шахслар томонидан маълум объектлардан фойдаланиш юзасидан пайдо бўлади. Сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш юзасидан юридик ва жисмоний шахслар ўртасида пайдо бўладиган ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш бевосита Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси (кейинги ўринларда – Сув кодекси)да белгиланган тамойиллар ҳамда қоида-талаблар асосида тартибга солинади. Ушбу муносабатлар қуйидаги

объектларни муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш йўналишларида амалга оширилади:

- 1) сув объектлари ёки уларнинг бир қисми ёхуд сув ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш;
- 2) сув хўжалиги объектлари;
- 3) сув фонди ерлари.

КОДЕКСНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ

Маълумки, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисидаги қонунчиликда қонун ва қонун ости ҳужжатларида мазкур норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг тузилиши ва мазмунига қўйиладиган талаб ва услубий тавсиялар белгиланади. Хусусан, “қонуннинг асосий вазифалари” каби нормаларни белгилаш ҳам шулар жумласидандир. Мустақилликка эришганимиздан сўнг қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг аксарият қонунларида мазкур ҳужжатнинг вазифаларига бағишланган моддалар мавжуд. Шунинг баробарида баъзи қонунларда мазкур ҳужжатнинг вазифалари белгиланмаган ҳолатлар ҳам кузатилади.

Ўзбекистон Республикаси Сув кодексининг “Ушбу Кодекснинг асосий вазифалари” деб номланган 2-моддаси жуда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш юзасидан пайдо бўладиган ижтимоий муносабатларни самарали тартибга солишга қаратилган.

Мазкур модданинг аҳамияти шундаки, биринчидан, Кодексдаги нормаларнинг тартибга солиш йўналишларини белгилайди, иккинчидан, Сув кодексининг 165 та моддасидаги тамойил, қоида ва талабларнинг қайси вазифаларни бажаришга хизмат қилишини кўрсатади.

Хусусан, Сув кодексининг 2-моддасидаги асосий вазифаларнинг мазмун-моҳиятини қуйидагича изоҳлашимиз мумкин:

аҳолини, иқтисодиёт тармоқларини ва экологик тизимларни сув билан барқарор таъминлашга эришиш ҳамда уни сақлаб туриш — ушбу вазифа, биринчидан, аҳолининг ва иқтисодиётимизнинг 30 дан ортиқ соҳа ва тармоқларида фаолият юритаётган корхона, ташкилот ва муассасаларнинг сувга бўлган

эҳтиёжларини қондириш, иккинчидан, мамлакатимиз ҳудудларидаги мавжуд экологик тизимларни ривожлантириш ва ҳаётийлиги учун зарур сув манбалари билан таъминлаш ва учинчидан, энг муҳими, сув ресурсларини сақлаш билан боғлиқ муҳим чора-тадбирларни амалга оширишни тақозо этади;

иқлим ўзгаришини ҳисобга олган ҳолда сувларни оқилона бошқариш ва улардан фойдаланиш ҳамда тежаш — биринчидан, иқлим ўзгаришлари натижасида сўнгги йилларда сув ресурсларининг кескин камайиб бориши ва ер ости сувларининг пасайиб кетиши, ўз навбатида, бу соҳада илмий асослар асосида замонавий сув ресурсларидан фойдаланиш жараёнини бошқариш тизимига ўтиш заруриятини белгилайди, иккинчидан, сув танқислиги шароитида улардан оқилона фойдаланиш механизмларини қўллаш ва сув тежамкор технологияларини жорий қилиш талаб этилади;

сувларни булғаланиш, ифлосланиш ва камайиб кетишдан муҳофаза қилиш — ушбу вазифа, ўз навбатида, Сув кодексида сув ресурсларини муҳофаза қилиш билан боғлиқ қоида-талабларни белгилаш орқали жисмоний ва юридик шахсларнинг масъулияти ва жавобгарлигини оширишга хизмат қилади;

сувларнинг зарарли таъсирининг олдини олиш ва уни бартараф этиш — сув тошқини, селлар ва мунтазам ёмғирлар натижасида пайдо бўладиган табиий офат ва фавқулодда вазиятларда аҳоли ва иқтисодиёт тармоқларига етказиладиган зарарларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш чораларини кўриш билан боғлиқ тегишли нормаларни белгилашга қаратилгандир;

сув объектларининг ҳолатини яхшилаш — бу вазифа сув ресурсларини тўплаш, сақлаш, мақсадли тақсимлаш ва самарали фойдаланишга хизмат қилувчи тегишли объект ва иншоотларнинг ҳолатини яхшилаш чораларини кўриш мажбуриятини юклашга хизмат қилади;

сувга доир муносабатлар соҳасида иқтисодий механизмларни, шу жумладан давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш — бу биринчидан, сувларни муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш жараёнининг иқтисодий механизмларини белгилашга қаратилган нормаларни, иккинчидан,

ушбу муҳим соҳага давлат-хусусий шериклик муносабатларини киритиш билан боғлиқ қоида-талабларни белгилашга хизмат қилади;

юридик ва жисмоний шахсларнинг сувга доир муносабатлар соҳасидаги ҳуқуқларини ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш — бу давлат ва жамоат ташкилотлари, корхона ва муассасаларнинг ҳамда фуқароларнинг сувдан фойдаланиш соҳасидаги ҳуқуқлари ва бошқа қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга доир нормаларни мустаҳкамлашга қаратилган;

сув масалалари бўйича давлатлараро ҳамкорликни ривожлантириш — ушбу вазифа, биринчидан, трансчегаравий дарёлар ва бошқа сув ҳавзаларидан самарали фойдаланиш юзасидан қўшни давлатлар билан тегишли ҳамкорлик дастурлари ва режаларни белгилаш ҳамда амалга оширишга, иккинчидан, халқаро ташкилотлар ва бошқа давлатлар билан ушбу соҳада манфаатли алоқаларни ривожлантиришга қаратилган нормаларни ривожлантиришга хизмат қилади.

СУВ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК

Сув кодексининг 3-моддасида сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш манбалари белгилаб берилган. Ушбу модданинг аҳамияти шундаки, биринчидан, сувга оид қонунчилик ҳужжатларининг тизими ва унинг таркибий қисмлари белгиланган, иккинчидан, сувлардан фойдаланиш жараёнида жисмоний ва юридик шахслар ўртасидаги муносабатларни тартибга солишда миллий қонунчилик ва халқаро ҳуқуқнинг Ўзбекистон томонидан эътироф этилган манбалари ўртасидаги нисбатга аниқлик киритилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, қонунчилик ҳужжатлари тизимида Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг тутган ўрни беқиёс ҳисобланади. Маълумки, 2023 йил 30 апрелда мамлакатимизда ўтказилган умумхалқ референдумида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси янги таҳрирда қабул қилинди. Конституциямизда «шахс-жамият-давлат» тизимининг ҳуқуқий

мақоми белгиланган бўлиб, биринчидан, миллий давлатчилик тажрибамиз ва қадриятларимиз, иккинчидан, ривожланган давлатларнинг илғор тажрибаси ва учинчидан, халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган замонавий норма ва тамойиллари мужассам этилган.

Конституциямизнинг 15 ва 16-моддаларида Асосий қонунимизнинг мақоми ва конституциявий нормаларни амалга ошириш тамойиллари ва механизмлари белгиланган. Хусусан, Конституциямизнинг 15-моддасига кўра:

Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эга, тўғридан-тўғри амал қилади ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принцип ва нормалари билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисмидир.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг қонунида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаси қоидалари қўлланилади.

Давлат ва унинг органлари, бошқа ташкилотлар, мансабдор шахслар, фуқаролик жамияти институтлари ҳамда фуқаролар Конституция ва қонунларга мувофиқ иш юритадилар.

Шунингдек, Асосий қонунимизнинг 16-моддасида конституциявий нормаларнинг устуворлигини белгилашга қаратилган муҳим тамойиллар мустаҳкамланган. Биринчидан, Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосида ва уни ижро этиш юзасидан қабул қилинади, иккинчидан, бирорта қонун ёки бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжат Конституциянинг принцип ва нормаларига зид бўлиши мумкин эмас.

Ушбу қоида 2021 йил 20 апрелда қабул қилинган “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги ЎРҚ–682-сонли Қонуннинг 8-

моддасида ҳам ўз ифодасини топган. Мазкур Қонунда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида олий юридик кучга эгаллиги ҳам эътироф этилган.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституциясида сув қонунчилигини ривожланиши учун асос бўлиб хизмат қилувчи қатор қоидалар мавжуд.

Конституциявий нормалар миллий ҳуқуқ тизимининг шаклланиши ва амал қилиши учун юридик асос бўлиб хизмат қилади ва табиийки, барча ҳуқуқ соҳалари, шу жумладан сув ҳуқуқи учун ҳам асосий манба ҳисобланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Конституциямизда давлатимиз экологик сиёсатининг асосий йўналишлари, фуқаролар ва юридик шахсларнинг экологик ҳуқуқ ва мажбуриятларига оид қоида-талаблар ҳам мустаҳкамланган. Хусусан, Асосий қонунимизнинг Муқаддимасида “мамлакатимизнинг бебаҳо табиий бойликларини кўпайтиришга ҳамда ҳозирги ва келажак авлодлар учун асраб-авайлашга ҳамда атроф-муҳит мусаффолигини сақлашга астойдил аҳд қилиб”, деб белгиланиши, ўз навбатида, давлатимизнинг экологик муаммоларнинг олдини олиш, табиий ресурсларнинг хилма-хиллигини таъминлаш ва атроф табиий муҳит ҳолатини яхшилаш орқали ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги давлатнинг стратегик мақсад ва вазифаларини ифодалайди.

Конституциямизнинг 49-моддасида белгиланганидек, давлат барқарор ривожланиш принципига мувофиқ, атроф-муҳитни яхшилаш, тиклаш ва муҳофаза қилиш, экологик мувозанатни сақлаш бўйича чора-тадбирларни амалга оширади. Давлат Оролбўйи минтақасининг экологик тизимини муҳофаза қилиш ҳамда тиклаш, минтақани ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан “Фуқаролар атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар” деб алоҳида таъкидланган. Чунки табиатни муҳофаза қилиш, турли чиқиндиларни ташлашнинг олдини олиш, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси объектлари ҳамда атмосфера ҳавосини муҳофаза қилишга фақат давлат органларининг фаолиятини такомиллаштириш билангина эришиб бўлмайди. Ҳар бир фуқаро ўзининг оиласи, маҳалласи, ўқиш ва иш жойида табиатни муҳофаза қилиш қоида-талабларига қатъий риоя қилиб, ўзининг экологик маданиятини

намойиш этиш орқали атроф табиий муҳит ҳолатини соғломлаштириш ва яхшилашга ҳисса қўшиши зарур. Бир сўз билан айтганда, ушбу конституциявий норма табиатни муҳофаза қилиш ҳар бир фуқаронинг кундалик юмуши ва ташвишига айланишини талаб этади.

Маълумки, атроф-табиий муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва аҳолининг экологик хавфсизлигини таъминлаш Ўзбекистон Республикаси экологик сиёсатининг асосий йўналишларидан ҳисобланади. Конституциямизнинг 68-моддасида Ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий ресурслар умуммиллий бойликдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир” деб мустаҳкамланиши давлат экологик сиёсатининг муҳим стратегиясини белгилайди. Хусусан, ушбу норма, биринчидан, ҳар бир давлатнинг суверенитети, жумладан, унинг ҳудудидаги табиий ресурс ва бойликларга мустақил эгалик қилиш ҳуқуқи билан белгиланади. Шунинг учун ҳам табиий ресурсларга нисбатан мулк масаласи муҳим аҳамиятга эга бўлиб, халқимизнинг умуммиллий бойлиги, яъни давлатимизнинг мулки сифатида конституциявий норма билан мустаҳкамланди. Иккинчидан, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш принципи асосида, яъни белгиланган экологик қоидалар ва талабларга амал қилган ҳолда улардан турли мақсадларда фойдаланиш мумкинлиги алоҳида қайд этилди. Учинчидан, табиий ресурсларнинг ҳуқуқий ҳолати бевосита давлат органларининг энг муҳим вазифаси сифатида муҳофаза қилинишини таъминлайди.

Ўз навбатида, ушбу муҳим конституциявий нормани амалга ошириш механизмлари бевосита Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси, Сув кодекси, “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги, “Ер ости бойликлари тўғрисида”ги, “Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Ўрмон тўғрисида”ги, “Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонунларида белгиланган.

Ушбу қонунларнинг аҳамияти шундаки, улар биринчидан, сув сиёсатининг асосий йўналишларини аниқлашга хизмат қилади,

иккинчидан, сувдан фойдаланишнинг алоҳида аҳамиятга эга талабларини ҳамда сувлардан фойдаланиш ва муҳофаза қилишда экологик-ҳуқуқий муносабатларни мустаҳкамлайди.

Сув қонунчилигини бузганлик учун юридик жавобгарлик белгиланган (муҳофаза этувчи аҳамиятга эга) Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига қуйидагилар киради:

1) Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси (1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган).

2) Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган).

3) Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси (1996 йил 29 августда қабул қилинган) ва бошқа қонун ҳужжатлари.

Ушбу қонун ҳужжатлари сув қонунчилигини, сувдан фойдаланганлик учун ҳақ тўлаш тартибини бузганлик учун интизомий, маъмурий, жиноий, фуқаровий-ҳуқуқий жавобгарликни белгилайди.

Сув муносабатларини тартибга солувчи ҳуқуқий механизмда қонун ости норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар алоҳида ўрин эгаллайди. Қонун ости норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг асосий мақсад ва вазифалари конституциявий қоидалар, махсус қоидалар – қонунда белгиланган махсус талабларнинг амалиётда қўлланилишини енгиллаштириш, уларнинг амалда қўлланилишини таъминлаш ва асосий қоида ва талабларни барча юридик ва жисмоний шахсларга етказиш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармон ва қарорлари асосий қонун ости норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан ҳисобланади. Жумладан:

1) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 16 февралдаги **“Мамлакат тараққиётининг 2030 йилгача мўлжалланган устувор йўналишлари доирасида ислохотларни изчил давом эттириш ва янги босқичга олиб чиқишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”**ги ПФ–21-сон Фармони. Мазкур Фармон билан “Ўзбекистон – 2030” стратегияси тасдиқланган. Мазкур Стратегиянинг “Сув ресурсларини тежаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш” деб

номланган алоҳида йўналишида яқин 5 йил давомида сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш соҳасида амалга ошириладиган чора-тадбирлар белгиланди.

2) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 16 февралдаги **“Маҳаллани ривожлантириш ва жамиятни юксалтириш” йилида устувор йўналишлар бўйича ислохотлар дастурлари ва “Ўзбекистон – 2030” стратегиясини амалга ошириш бўйича давлат дастури тўғрисида**”ги ПФ–22-сон Фармони. Мазкур Фармонда, жумладан, “Ўзбекистон – 2030” стратегиясининг “Сув ресурсларини тежаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш” деб номланган йўналиши юзасидан муҳим чора-тадбирлар белгилаб берилди.

3) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 5 февралдаги **“Сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида**”ги ПҚ–47-сон қарори. Мазкур қарорда белгиланган вазифалар республикада мавжуд сув ресурсларидан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминлаш, сув тежовчи технологияларни жорий этишни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, шунингдек, сув тежовчи технологияларни кенг жорий қилиш ва бу борадаги иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга қаратилди.

4) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 15 августдаги **“Ўзбекистон Республикасида сув ресурсларини бошқариш ва ирригация секторини ривожлантиришнинг 2025 – 2028 йилларга мўлжалланган дастурини тасдиқлаш тўғрисида**”ги ПҚ–250-сон қарори. Қарорда мазкур 2025 – 2028 йилларга мўлжалланган Дастурни амалга оширишнинг асосий мақсадли кўрсаткичлари, соҳани рақамлаштиришнинг долзарб масалалари, сув сарфи юқори бўлган соҳаларда сув ресурсларидан унумли фойдаланиш ҳамда иқтисодий самарадорликни оширишга қаратилган чора-тадбирлар ва бошқа муҳим вазифалар белгиланди.

5) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 7 майдаги **“Сув хўжалигида замонавий бошқарув тизимини жорий қилиш ва ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилаш тўғрисида**”ги **ПФ–74-сон Фармони**. Мазкур Фармонда “Ўзбекистон – 2030” стратегиясининг

устувор йўналишлари бўйича асосий мақсадли кўрсаткичларга эришишни таъминлаш, шунингдек, илғор хорижий тажрибадан келиб чиқиб, сув ҳўжалигида замонавий бошқарувни жорий қилишга доир вазифалар аниқ кўрсатилди.

Сув муносабатларини тартибга солишда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари муҳим ўрин тутди. Вазирлар Маҳкамаси – Ўзбекистон Республикаси ҳукумати – Ўзбекистон Республикасида ижроия ҳокимияти органи ҳисобланади ҳамда иқтисодиётнинг, ижтимоий ва маънавий соҳанинг самарали фаолиятига раҳбарликни амалга оширади, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Олий Мажлис қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари ижросини таъминлайди.

Шу мақсадларда Вазирлар Маҳкамаси амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудидаги барча органлар, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан бажарилиши мажбурий бўлган қарорлар ва фармойишлар чиқаради. Вазирлар Маҳкамасининг норматив хусусиятга эга ёҳуд нисбатан муҳим аҳамиятга эга бўлган кўрсатмалари Вазирлар Маҳкамаси қарори шаклида қабул қилинади.

Ўз ваколатларини амалга ошириш жараёнида Ўзбекистон Республикаси ҳукумати тартибга солувчи функциясини амалга оширади, сув ҳуқуқини шакллантириш ва ривожлантиришда фаол иштирок этади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив ҳужжатлари сув тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатлари тизимида табиатни муҳофаза қилиш, ҳар бир вилоят, шаҳар, туман ҳудудида табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш билан боғлиқ бўлган қоида-талабларни белгилайди.

Маълумки, агар Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларида Ўзбекистон Республикаси ер қонунчилигида белгиланган қоидалардан ўзгача қоидалар назарда тутилган бўлса, халқаро шартномалар қоидалари қўлланилади.

Табиий ресурслардан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш тўғрисидаги муносабатларни тартибга солишчи деярли барча Ўзбекистон Республикаси қонунларида юқорида келтирилган норма ўз аксини топган. Яъни агар Ўзбекистон халқаро ёки давлатлараро конвенция, келишув, декларация ва бошқа ҳужжатларга қўшилса ёки имзоласа, миллий қонунчилик халқаро ҳужжатлар талабларига номувофиқ бўлиши мумкин эмас. Агар зиддиятли вазиятлар юзага келса, халқаро шартномалардаги қоидалар қўлланилади.

СУВ КОДЕКСИНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси қонунчилик ҳужжатларида маълум бир муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш самарадорлигини таъминлаш, жисмоний ва юридик шахслар томонидан норматив-ҳуқуқий ҳужжатда белгиланган қоида-талабларни бир хилда қўлланилишига эришиш мақсадида асосий тушунча, термин ва бошқа категорияларнинг таърифи келтирилади.

Қонун ва қонун ости ҳужжатларида матнда учрайдиган тушунча ва атамаларнинг илмий асосланган изоҳларини белгилашга алоҳида эътибор бериб келинмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, қонун ҳужжатларида ёки қонун ости ҳужжатларида ҳам унда қўлланилган асосий тушунча ва атамаларнинг таърифи ёки изоҳи белгиланмаган ҳолатлар ҳам кузатилади.

Ушбу ҳолат қонунчилик ҳужжатларида тартибга солинадиган ижтимоий муносабатларнинг мураккаблиги, субъектлар ва объектларнинг ҳуқуқий мақомини белгилаш зарурияти ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг ташкилий-ҳуқуқий механизмларининг моҳиятини тўғри талқин этилиши масаласига боғлиқ бўлади. Шунингдек, давлат ва жамият ҳаётидаги кичик ва кўлами катта бўлмаган муаммоларни ҳуқуқий тартибга солиш орқали ҳал этишга қаратилган қонунларда ҳам қўлланиладиган тушунчаларнинг изоҳлари белгиланмайди.

“Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Қонунда “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини, шунингдек уларга илова қилинадиган ахборот-таҳлилий материалларни юридик-техник

жихатдан расмийлаштиришнинг Ягона услубиёти” тасдиқланган бўлиб, унда қонунчилик ҳужжатининг тузилиши ва лойиҳадаги қоида-талабларни белгилашга қўйиладиган тавсиялар берилган. Унга кўра:

– лойиҳада қонунчиликда мавжуд бўлмаган тушунча ва атамалар, шунингдек техникавий ва бошқа махсус тушунчалардан фойдаланилганда уларнинг таърифлари берилади. Қонунчилик амалиётига мувофиқ умум қўлланиладиган тушунчаларга таъриф бериш талаб этилмайди.

– тушунчанинг ёки атаманинг таърифи унинг мазмунини тўлиқ очиқ бериши керак. Тушунчани ёки атамани айнан шу тушунчанинг ўзи ва атама орқали, шунингдек ўзи таърифланиши лозим бўлган бошқа тушунча ва атамалар орқали таърифлашга йўл қўйилмайди.

– лойиҳада кўп маротаба қўлланилган уч ва ундан ортиқ тушунчага таъриф бериш зарурати бўлганда, улар алоҳида банд (модда)да кўрсатилади ва лойиҳа матнининг бошида келтирилади.

– сўз бирикмалари бир неча марта қўлланилган тақдирда, улар биринчи бор қайси таркибий бирликда (моддада, қисмда, бандда, кичик бандда, хатбошида) қўлланилган бўлса, ўша таркибий бирликда тўлиқ таҳрирда баён қилинади ва мазкур тушунчанинг лойиҳанинг кейинги қоидаларида қўлланиладиган қисқартирилган таърифи қавс ичида бош келишида кўрсатилади.

Ўзбекистон Республикасининг Сув кодексида ҳам юқорида қайд этилган қонунчилик техникаси ва услубиётга асосан матнда қўлланилган муҳим тушунча ва атамаларнинг илмий таъриф ва изоҳлари белгиланган бўлиб, бу **биринчидан**, сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланишни тартибга солиш самарадорлигини таъминлашга, **иккинчидан**, барча фуқаролар, давлат органлари ва жамоат ташкилотлари ходимлари, тадбиркорлик субъектларининг сувдан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида вужудга келадиган тушунмовчиликлар ҳамда ноаниқликларнинг олдини олишга хизмат қилади.

СУВГА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИНГ ОБЪЕКТЛАРИ ВА СУБЪЕКТЛАРИ

Сув ҳуқуқида жисмоний ва юридик шахсларнинг сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан самарали фойдаланиш билан боғлиқ муносабатларнинг объектлари ва субъектларининг ҳуқуқий мақоми катта аҳамиятга эгадир. Зеро, ҳар қандай ижтимоий муносабатларнинг объект ва субъектларининг аниқ белгиланиши ва уларнинг ҳуқуқ ҳамда мажбуриятларининг тўлиқ ифодаланиши, ўз навбатида, ушбу муносабатларни тартибга солиш самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси Сув кодексида ушбу нормаларни белгилашнинг мақсади ва аҳамияти нималардан иборат деган савол жуда муҳим ҳисобланади.

Биринчидан, Сув кодекснинг 1-моддасига мувофиқ, у сув, сув объектлари, сув хўжалиги объектлари ва сув фонди ерларидан оқилona фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солади. Сув кодекснинг 5-моддасида эса объект ва субъектларни аниқ белгилашнинг асосий мақсади – сув муносабатларининг ҳуқуқий доирасини аниқлаш, ҳуқуқий аниқлик киритиш ва сувга оид низоларнинг олдини олишга хизмат қилади.

Иккинчидан, Сув кодекснинг 2-моддасида кўрсатилган асосий вазифалар (аҳоли, иқтисодиёт ва экотизимларни барқарор сув билан таъминлаш; иқлим ўзгаришини ҳисобга олган ҳолда оқилona бошқариш ва тежаш; сувларни булғаланиш, камайиш ва зарарли таъсирлардан ҳимоя; ҳуқуқларни ҳимоя қилиш; давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш) шу нормалар орқали амалга оширилади. Бу эса сувга доир ижтимоий муносабатларда объект ва субъектлар доираси, уларнинг ҳуқуқий мақомини аниқлаштириш, пировардида жисмоний ва юридик шахслар ўртасида пайдо бўладиган сувга оид муносабатларини самарали ҳуқуқий тартибга солиш механизмини таъминлашга хизмат қилади.

Учинчидан, ушбу нормалар сув ресурсларининг самарали бошқарилишини, экологик барқарорликни ва иқтисодий ривожланишни таъминлайди, шунингдек трансчегаравий ҳамкорлик ва сувнинг умуммиллий бойлик сифатида давлат муҳофазасини кучайтиради. Шунингдек, амалиётда эса сув кадастри, лимитлар ва квоталарни белгилашда муҳим асос бўлиб хизмат қилади.

Сув кодекси сувга доир муносабатларнинг объектлари сифатида қуйидаги объектларни белгилайди:

- 1) **Сув объектлари ёки уларнинг бир қисми ёхуд сув ресурслари** — сувлар доимий равишда ёки вақтинча тўпланадиган ва сув режимининг ўзига хос шакллари ва белгилари мавжуд бўлган табиий (жилғалар, сойлар, дарёлар ва бошқалар) ҳамда сунъий (очик ва ёпиқ каналлар, шунингдек коллектор-дренаж тармоқлари) сув оқимлари, табиий (кўллар, денгизлар, ер ости сувлари конлари ва сувли қатламлари) ва сунъий (сув омборлари, сел-сув омборлари, ҳовузлар ва бошқалар) сув ҳавзалари, шунингдек булоқлар ва бошқа объектлар;
- 2) **Сув хўжалиги объектлари** — гидротехника иншоотлари, шунингдек улар билан боғлиқ бўлган йўллар, бинолар, электр узатиш линиялари ҳамда сув хўжалиги фаолиятини амалга ошириш учун мўлжалланган бошқа инфратузилма;
- 3) **Сув фонди ерлари** — ер усти сув объектлари ва сув хўжалиги объектлари эгаллаган ерлар ҳамда сув объектларининг қирғоқлари бўйлаб ажратилган минтақалар.

Сувга доир муносабатлар тизимида субъектларнинг аниқ белгиланиши сувга доир муносабатларни тартибга солиш жараёнида жуда муҳим ҳисобланади. Субъектлар сув муносабатларининг фаол иштирокчилари бўлиб, давлат назорати ва хусусий фойдаланиш ўртасидаги мувозанатни таъминлайди. Уларнинг иштироки тенглик, оқилона фойдаланиш ва масъулият ҳамда жавобгарлик принципларини амалга оширади.

Сувга доир муносабатларнинг субъектлари қуйидагилардан иборат:

- 1) **Махсус ваколатли давлат органлари, шу жумладан республика ижро этувчи ҳокимият органлари** — Сув ресурсларини бошқаришда қуйидагилар махсус ваколатли органлардир:
 - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;
 - Ер усти сувларини бошқариш бўйича Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ва унинг Ўзбекистон

Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган органлари;

– Ер ости сувларини бошқариш бўйича Ўзбекистон Республикаси Тоғ-кон саноати ва геология вазирлиги;

2) **Маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари** – Тошкент шаҳри ва вилоятлар, туман (шаҳар)лар ҳокимликлари ;

3) **Сув хўжалигининг фойдаланувчи ташкилотлари** – Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги тизимидаги ташкилотлар бўлиб, уларнинг зиммасига сув хўжалиги объектларига техник хизмат кўрсатиш ва улардан фойдаланиш вазифалари юклатилган;

4) **Сув етказиб берувчи ташкилотлар** – сув хўжалиги объектларидан фойдаланиш ва уларга техник хизмат кўрсатиш учун масъул бўлган, ўзига шартнома асосида сувдан фойдаланувчиларга сув олиш ва етказиб бериш ҳуқуқи берилган сув хўжалигининг фойдаланувчи ташкилоти ва (ёки) бошқа юридик шахс;

5) **Сувдан фойдаланувчилар** – сув ресурсларидан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланадиган юридик ёки жисмоний шахслар;

6) **Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва бошқа нодавлат ташкилотлари** – нодавлат нотижорат ташкилоти мақоми сифатида сувларни муҳофаза қилиш ва улардан оқилона ҳамда самарали фойдаланиш жараёнини кузатиш ва сув қонунчилиги қоида-талаблари ижросини таъминлашда жамоат назоратини олиб бориш ҳуқуқига эга бўлган фуқаролик жамиятининг институтлари бўлиб ҳисобланади.

Сув кодекси 5-моддасининг аҳамияти шундаки, биринчидан, сувга доир муносабатларнинг объектлари ва субъектларини аниқ белгилаш орқали уларни тартибга солиш жараёнининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади, иккинчидан, барча сув муносабати субъектларининг сув объектларидан оқилона фойдаланиш билан боғлиқ механизмларини таъминлайди.

СУВГА ДОИР МУНОСАБАТЛАР СОҲАСИДАГИ АСОСИЙ ПРИНЦИПЛАР

Қонунчилик ҳужжатларида асосий принципларнинг мустаҳкамланиши муҳим аҳамиятга эга бўлиб, биринчидан, ижтимоий муносабатларни тартибга солиш йўналишларини белгилайди, иккинчидан, жисмоний ва юридик шахслар ўртасида пайдо бўладиган муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш учун зарур бўлган илмий-амалий ғояларни амалга оширилишини таъминлайди.

Юридик адабиётларда “ҳуқуқ принципи” тушунчасига турлича таъриф берилса-да, уларнинг барчасининг мазмунида принциплар ҳуқуқнинг вужудга келиши, ривожланиши ва амалга оширилишининг маънавий ва ташкилий асосини ташкил этувчи муайян ғоялар эканлиги англашилади. Ҳуқуқ принципларида ҳуқуқнинг унинг ривожланишига йўналтирилган асосий ва бош ғоялар ифодаланади.

Юридик адабиётларда ҳуқуқ принципларини умумий (умумҳуқуқий), тармоқлараро ва соҳавийга бўлиш кенг тарқалган.

Сувга доир пайдо бўладиган ижтимоий муносабатларни тартибга солишда асосий принципларнинг мазмун-моҳияти қуйидагилардан иборат:

1) Сув ресурсларидан мақсадли ва комплекс фойдаланиш ҳисобидан аҳолининг, иқтисодиёт тармоқларининг ҳамда экотизимларнинг сувга бўлган эҳтиёжларини қаноатлантириш — бу Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси ва сув хўжалигини ривожлантириш стратегияларининг **асосий мақсад ва вазифаларидан биридир.**

Бу борада қуйидаги йўналишларга эътибор қаратилади:

Оқилона фойдаланиш: сув ресурсларини тежаш ва улардан самарали фойдаланиш.

Комплекс ёндашув: сувдан фойдаланишда иқтисодий, ижтимоий ва экологик эҳтиёжларни мутаносиб равишда қондириш.

Муҳофаза қилиш: экотизимларнинг барқарорлигини сақлаш учун сув объектларини муҳофаза қилиш.

Бу чора-тадбирлар сув хўжалиги объектларидан мақсадли фойдаланишни тартибга солади.

2) Аҳолини ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлар учун зарур миқдордаги ва сифати кафолатланган сув билан биринчи навбатда таъминлаш — Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси ва унга тегишли норматив ҳужжатларга кўра асосий сувдан фойдаланиш принципи ҳисобланади.

Бу борадаги асосий жиҳатлар:

Устуворлик: сув ресурсларини тақсимлашда биринчи навбатда аҳоли эҳтиёжлари (ичимлик ва маиший) қондирилади.

Сифат ва миқдор: сув таъминоти тизимларида санитария меъёрларига жавоб берадиган, хавфсиз ва етарли ҳажмдаги сув етказиб берилиши шарт.

Мақсад: аҳолининг турмуш шароитини яхшилаш ва соғлиғини муҳофаза қилишдир. Бу қоида, айниқса, сув танқис бўлган шароитларда ичимлик сувини бошқа мақсадлар (саноат, суғориш)дан устун қўйишни талаб этади.

3) Сув объектларидан фойдаланишда уларни муҳофаза қилиш устуворлиги — сув ресурсларини ифлосланиш ва камайиб кетишдан асраш, уларнинг табиий ҳолатини сақлаш ва экологик мувозанатни таъминлаш асосий вазифа эканлигини англатади. Бунда фойдаланиш манфаатларидан кўра, сувнинг сифати ва миқдорини сақлаб қолиш вазифаси биринчи ўринга қўйилади.

Бу тамойилнинг асосий мақсадлари:

Сувнинг экологик хавфсизлиги: сув манбаларининг табиий хусусиятларини сақлаш ва уларни зарарли таъсирлардан ҳимоя қилиш.

Барқарор фойдаланиш: сув ресурсларидан фойдаланишда келажак авлодлар эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг қайта тикланиш қобилиятини сақлаш.

Ифлосланишнинг олдини олиш: сув объектларига оқова сувларни ташлаш ва бошқа зарарли моддалар тушишини қатъий назорат қилиш ва чеклаш.

Ушбу тамойил Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси ва бошқа қонунчилик ҳужжатларига асосланади.

4) Сув экотизимларининг мақбул ҳолати ва аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш учун қулай шарт-шароитларни таъминлаш. Бу борада асосий чора-тадбирлар қуйидагилардан иборат:

Ифлосланишнинг олдини олиш: саноат корхоналари ва коммунал хўжаликлардан чиқадиган оқова сувларни тозалаш тизимларини замонавийлаштириш орқали сув ҳавзаларига зарарли моддалар тушишини чеклаш.

Сув ресурсларини муҳофаза қилиш: сув объектларининг санитария-муҳофаза зоналарини белгилаш ва уларда хўжалик фаолиятини қатъий назорат қилиш.

Ичимлик суви сифати: аҳолини тоза ва хавфсиз ичимлик суви билан таъминлаш учун сув қувурлари ва тозалаш иншоотларини мунтазам мониторинг қилиш.

Экотизимларни тиклаш: дарё ва кўлларнинг табиий ўзанларини сақлаб қолиш, қирғоқ бўйи минтақаларини кўкаламзорлаштириш ва биохилма-хилликни ҳимоя қилиш.

Гигиеник меъёрлар: сув таркибидаги кимёвий ва микробиологик кўрсаткичларни халқаро стандартлар асосида доимий текшириб бориш.

5) Сувга доир муносабатлар субъектларининг тенглиги — бу сувдан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишда барча иштирокчиларнинг (давлат органлари, юридик ва жисмоний шахслар) қонун олдида ҳуқуқий тенглигини, манфаатлар мувозанатини ва сувдан фойдаланишда камситишларга йўл қўйилмаслигини англатувчи асосий ҳуқуқий принципдир. Улар ўзларига берилган ҳуқуқ ва мажбуриятлар доирасида тенг имкониятга эгадирлар.

Сувга доир муносабатлар субъектлари тенглигининг асосий жиҳатлари:

Ҳуқуқий тенглик: сувдан фойдаланувчилар ва сув истеъмолчилари, уларнинг мулкчилик шаклидан қатъи назар,

сув ресурсларидан фойдаланишда ва уларни муҳофаза қилишда тенг ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга.

Манфаатлар мувозанати: сувдан фойдаланишда турли тармоқлар (қишлоқ хўжалиги, саноат, коммунал) манфаатлари ўзаро ҳисобга олинади ва афзаллик берилмайди.

Тенг имкониятлар: Ўзбекистон Республикасининг Сув кодексига кўра, сув объектларидан фойдаланиш шартнома асосида, тенглик ва ошкоралик тамойиллари асосида амалга оширилади.

Жавобгарлик тенглиги: сув қонунчилигини бузганлик учун барча субъектлар тенг жавобгарликка тортилади.

Бу тамойил сув ресурсларини бошқаришда адолатлиликини ва барқарор фойдаланишни таъминлашга хизмат қилади.

6) Сувни тежаш, ундан оқилона фойдаланиш ва уни сақлашни қўллаб-қувватлаш — сувни тежаш ва оқилона фойдаланиш — ҳаётий зарурат асосида сув ресурсларини асраш, томчилатиб суғориш, тежамкор технологияларни жорий этиш ҳамда коммунал хўжаликда лимитларга риоя қилиш муҳим ҳисобланади. Бундай маданиятнинг шаклланиши оиладан бошланиб, экологик барқарорликини ва келгуси авлодлар учун сув захираларини таъминлашда муҳим ўрин тутди.

Сувдан оқилона фойдаланиш чора-тадбирлари:

Қишлоқ хўжалигида: томчилатиб, ёмғирлатиб суғориш ва ер ости сувларидан самарали фойдаланиш.

Маиший ҳаётда: сув ҳисоблагичларини ўрнатиш, оқар сувни тежаш, замонавий сантехника воситаларидан фойдаланиш.

Экологик маданият: сувни исроф қилмасликини тарғиб қилиш ва сув объектларини ифлосланишдан асраш.

Сувни сақлаш ва муҳофаза қилиш: сув ресурсларини ифлослантирувчи моддалардан тозалаш. Сув хўжалиги объектларини реконструкция қилиш ва йўқотишларни камайтириш.

Сувни тежаш – бу нафақат иқтисодий фойда, балки келажак учун масъулиятдир.

7) сув ресурсларини бошқаришга доир экотизимли ёндашув – бу сув, қуруқлик ва тирик ресурсларни мувозанатли бошқариш стратегияси бўлиб, унда инсон эҳтиёжлари билан табиий экотизимларнинг барқарорлиги ўртасидаги мувозанатни таъминлаш асосий мақсад ҳисобланади.

Ушбу ёндашув сувга фақатгина иқтисодий ресурс сифатида эмас, балки **тирик тизимнинг ажралмас қисми** сифатида қарайди.

Экотизимли ёндашувнинг асосий тамойиллари. Бу ёндашув халқаро миқёсда, хусусан, БМТ ва Халқаро табиатни муҳофаза қилиш иттифоқи (IUCN) томонидан белгиланган қўйидаги принципларга асосланади:

Ҳавзавий бошқарув: сув ресурсларини маъмурий чегаралар бўйича эмас, балки табиий дарё ҳавзалари даражасида бошқариш.

Экотизим хизматларини сақлаш: табиий сув объектлари (дарёлар, кўллар, ботқоқликлар) фақат сув манбаи эмас, балки сувни тозалаш ва тошқинларни жиловлаш каби муҳим хизматларни кўрсатишини тан олиш.

Иштирокчилик (“Participatory”): қарорлар қабул қилиш жараёнига барча манфаатдор томонларни (фермерлар, саноат, маҳаллий аҳоли) жалб этиш.

Барқарорлик: келажак авлодлар эҳтиёжларини хавф остига қўймасдан, сувдан оқилона фойдаланиш.

Ўзбекистонда қўлланилиши ва ислоҳотлар:

Ўзбекистон сув ресурсларини бошқаришда экотизимли ва интеграциялашган ёндашувни (IWRM) босқичма-босқич жорий этмоқда:

Қонунчилик асоси: Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси ва 2025 – 2028 йилларга мўлжалланган сув ресурсларини бошқариш дастури соҳадаги ҳуқуқий базани мустаҳкамлади.

Рақамлаштириш ва инновация: “Ақлли” сув тизимлари, дронлар орқали мониторинг ва Давлат сув кадастри маълумотлар базасини яратиш орқали сув исрофини камайтириш чоралари кўрилмоқда.

Давлат-хусусий шериклик: насос станцияларини бошқаришда “бир насос – бир тизим” тамойили асосида хусусий секторни жалб қилиш (“Чортоқ тажрибаси”) бошланди.

Иқлим ўзгаришига мослашиш: трансчегаравий дарёлар ва иқлим ўзгариши шароитида сув ресурсларини самарали бошқариш бўйича халқаро лойиҳалар амалга оширилмоқда. Экотизимли ёндашув сувдан фойдаланишда нафақат қишлоқ хўжалиги ва саноат фойдасини, балки табиатнинг қайта тикланиш қобилятини ҳам ҳисобга олишни талаб қилади.

8) сув ресурсларини интеграциялашган ҳолда бошқариш, ер усти, ер ости сувларини ва қайтариб ташланадиган сувларни мувофиқлаштирилган ҳолда бошқариш — ер усти, ер ости ва қайтариб ташланадиган сувларни мувофиқлаштирилган ҳолда бошқариш, улардан оқилона фойдаланиш ва муҳофаза қилиш, шунингдек сув тежовчи технологияларни жорий этиш орқали барқарор ривожланиш мақсадларига (БМТ, Барқарор ривожланиш мақсадлари. 6.5.1.) эришишдир. Ўзбекистонда бу тизим орқали сув муаммоларини бартараф этиш ва самарадорликни ошириш кўзда тутилган.

Асосий чора-тадбирлар ва мувофиқлаштириш йўналишлари:

Мувофиқлаштирилган бошқарув: ер усти, ер ости ва қайтариб ташланадиган сувларни ягона тизим сифатида бошқариш, ҳавза тамойили асосида фойдаларда таъминланган сув ресурсларини ҳисоблаш.

Ер ости сувларини муҳофаза қилиш: ер ости сувлари сатҳи пасайиб кетаётган ҳудудларда қудуқ бурғилашга мораторий жорий этиш ва сувдан оқилона фойдаланиш.

Қайтариб ташланадиган сувлар: қишлоқ хўжалигида сув ресурсларини тежаш мақсадида дренаж ва қайтариб ташланадиган сувлардан қайта фойдаланиш, уларни бошқариш.

Мониторинг ва баҳолаш: Сув хўжалиги вазирлиги томонидан БМТнинг Атроф-муҳит бўйича дастури (UNEP) доирасида ҳисоботлар тайёрлаш ва мониторинг қилиш.

Бу тадбирлар мамлакатимизда сув ресурсларини бошқариш тизимини такомиллаштириш ва сув хавфсизлигини таъминлашга қаратилган.

9) Сув ресурсларини бошқариш ва улардан фойдаланишнинг ҳавза ҳамда маъмурий-ҳудудий принципларини уйғунлаштириш — сув ресурсларини бошқаришда ҳавза (гидрографик) ва маъмурий-ҳудудий тамойилларни уйғунлаштириш — сувдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, тақсимлашда адолатни таъминлаш ва сув объектларини муҳофаза қилишни кучайтиришнинг асосий омилидир. Бунда дарё ҳавзаси чегаралари (табiiй) маъмурий чегаралар (вилоят/туман) билан интеграция қилиниб, ягона рақамли бошқарув тизими жорий этилади.

Уйғунлаштиришнинг асосий йўналишлари ва чора-тадбирлари:

Ҳавзавий ёндашув (гидрографик): сув ресурсларини юқори оқимдан қуйи оқимгача яхлит тизим сифатида бошқариш, дарё ҳавзаси инспекциялари орқали сув тақсимотини режалаштириш.

Маъмурий-ҳудудий ёндашув: ҳокимликлар ва сув хўжалиги ташкилотлари орқали маҳаллий даражада сувдан фойдаланиш қоидаларига риоя этилишини назорат қилиш.

Ислоҳотлар ва интеграция:

— сув ресурсларини бошқаришда Сув кодекси ва ҳуқуқий асосларни мустаҳкамлаш, трансчегаравий сувлардан оқилона фойдаланиш.

– сув хўжалиги объектларини модернизация қилиш ва насос станцияларини энергия аудитидан ўтказиш, бунда ҳавза бўйича сув йўқотишларни камайтириш.

Бу уйғунлик сув тақчиллиги шароитида ресурслардан самарали фойдаланиш, экологик мувозанатни сақлаш ва барқарор ривожланишни таъминлашга хизмат қилади.

10) Сув хўжалиги соҳасининг иқлим ўзгаришига мослашишни таъминлаш Ўзбекистон учун стратегик устувор вазифа бўлиб, бу борада **2020 – 2030 йилларга мўлжалланган Сув хўжалигини ривожлантириш концепцияси** ва **2025 йил 30 июлда қабул қилинган Сув кодекси** асосий ҳуқуқий база ҳисобланади.

Асосий чора-тадбирлар ва йўналишлар:

Сув тежовчи технологияларни кенг жорий этиш: 2026 йил якунига қадар **503 минг гектар** майдонда сув тежовчи технологияларни (томчилатиб, ёмғирлатиб ва бошқалар) ўрнатиш режалаштирилган. 2028 йилга бориб бундай технологиялар суғориладиган ерларнинг **80 фоизини** қамраб олиши кўзда тутилган.

Рақамлаштириш ва мониторинг: сув ресурсларини бошқаришда инсон омилини камайтириш учун сув объектларида “Smart Water” (“Ақлли сув”) ва бошқа рақамли қурилмалар ўрнатилмоқда. Жумладан, Швейцария билан ҳамкорликда 5 та вилоятда **50 дан ортиқ иқлим мониторинг станциялари** ва 30 та автоматлаштирилган қудуқлар ташкил этилмоқда.

Инфратузилмани модернизация қилиш: каналларни бетонлаш ва насос станцияларини энергия тежовчи қурилмаларга алмаштириш орқали сув исрофини камайтириш чоралари кўрилмоқда. Масалан, 2026 йилда сув тежовчи тадбирлар учун **3,3 триллион сўм** маблағ йўналтирилиши белгиланган.

Иқлимга чидамли қишлоқ хўжалиги: иқлим ўзгаришига мос, кам сув талаб қиладиган ва қурғоқчиликка чидамли экин

навларини экишни жорий этиш ҳамда фермерларни сувдан оқилона фойдаланишга ўқитиш тизими йўлга қўйилмоқда.

Халқаро ҳамкорлик ва стратегия: 2026 йил февраль ойида 2027 – 2050 йилларга мўлжалланган сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш бўйича янги Миллий стратегия лойиҳаси муҳокама қилинди. Шунингдек, БМТ ва бошқа халқаро ташкилотлар билан трансчегаравий сув ресурсларини бошқариш бўйича лойиҳалар амалга оширилмоқда.

11) Сув ифлосланишининг олдини олиш, уни чеклаш ва камайтириш — сув ифлосланишининг олдини олиш ва камайтириш учун саноат ва маиший оқова сувларни тозалаш иншоотларини модернизация қилиш, қишлоқ хўжалигида кимёвий ўғитлардан оқилона фойдаланиш ва сув объектларига чиқинди ташлашни тақиқлаш талабларига риоя этиш лозим. Бу чоралар Сув кодекси ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Сув ифлосланишининг олдини олиш, чеклаш ва камайтиришнинг асосий йўналишлари:

Оқова сувларни тозалаш: саноат корхоналари ва коммунал хўжаликлар томонидан оқова сувларни сув ҳавзаларига ташлашдан олдин махсус тозалаш иншоотлари орқали ўтказиш, уларнинг самарадорлигини ошириш.

Қишлоқ хўжалигида оқилона фойдаланиш: минерал ўғитлар ва пестицидлардан фойдаланиш чекланганлиги, тупроқ эрозиясига қарши курашиш, шунингдек, сув манбалари ёнида кимёвий моддалар сақлаш тақиқланганлиги.

Чиқиндиларни бошқариш: сув объектлари, қирғоқ бўйи ва сувни муҳофаза қилиш зоналарига чиқиндиларни ташлаш ва кўмиш тақиқланганлиги.

Ҳуқуқий тартибга солиш: сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартибига риоя қилиш, сув олиш лимитларини белгилаш ва уларга қатъий амал қилиш.

Экологик мониторинг: сув сифатини доимий мониторинг қилиш ва ифлосланиш манбаларини аниқлаш ҳамда бартараф этиш.

Мазкур чора-тадбирлар сув ресурсларини асраб-авайлаш ва аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлашга хизмат қилади.

12) Сув хўжалигига бозор иқтисодиёти ва давлат-хусусий шериклик принципларини жорий этиш — инфратузилмани модернизация қилиш, сувни тежаш ва бошқарув самарадорлигини оширишнинг асосий омилидир. Бунда намунавий низомлар ишлаб чиқиш, малакали инвесторларни жалб қилиш, рақамли технологияларни қўллаш ва сув хўжалиги объектларини ДХШ асосида бошқариш муҳим аҳамиятга эга.

Асосий йўналишлар ва чора-тадбирлар:

ДХШ лойиҳаларини ривожлантириш: сув хўжалигида ДХШ лойиҳаларини амалга ошириш бўйича Намунавий низом ишлаб чиқиш, хусусий шерикларнинг мажбуриятларини аниқ белгилаш ва лойиҳа объектларини тўғри танлаш лозим.

Инвесторларни жалб қилиш: қишлоқ хўжалиги соҳасида тажрибага эга бўлган, молиявий барқарор маҳаллий ва хорижий инвесторларни кенг жалб қилиш.

Рақамлаштириш ва автоматлаштириш: 100 та йирик сув хўжалиги объектида бошқарув жараёнларини рақамли технологиялар ва автоматик тизимлар асосида бошқаришга ўтказиш.

Интеграллашган бошқарув: ер усти, ер ости ва қайтар сувларни интеграллашган ҳолда бошқариш, ер ости сувларининг стратегик захираларини асраш.

Бу чора-тадбирлар сув хўжалиги объектларининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

13) Сув ресурсларини бошқариш жараёнининг очиқлиги, шаффофлигини таъминлаш ва ушбу жараёнга жамоатчиликни жалб этиш — Ўзбекистонда сув ресурсларини бошқариш очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш учун Сув хўжалиги вазирлиги ва халқаро экспертлар мониторинг натижаларини ҳар ярим йилда танқидий муҳокама қилиб, ҳар чоракда Вазирлар Маҳкамасига таҳлилий маълумот киритиб борилади.

Сув ресурсларини бошқариш жараёнида шаффофлик ва жамоатчилик иштирокини оширишнинг асосий чоралари:

Мониторинг ва ҳисобот: сув ресурсларини интеграллашган ҳолда бошқариш (БМТ UNEP талаблари асосида) бўйича ҳисоботлар бериб борилади ва тизимли мониторинг натижалари жамоатчиликка эълон қилинади.

Рақамлаштириш ва очиқ маълумотлар: “Suvkredit.uz” электрон платформаси орқали сув ҳисобини юритиш, насос станцияларини энергия аудитидан ўтказиш ва бу маълумотларни очиқлаш.

Жамоатчилик иштироки: сув истеъмолчилари уюшмалари ва маҳаллий аҳолини сувни тежайдиган технологияларни жорий этиш ҳамда сувдан фойдаланиш режаларини муҳокама қилишга жалб этиш.

Инновацион усуллар: қишлоқ хўжалигида сув сарфини космик технологиялар (Фарғона вилоятидаги пилот лойиҳа) орқали назорат қилиш.

Ушбу чора-тадбирлар 2026 йилда Ўзбекистоннинг сув ресурсларини бошқариш даражасини юқори (55 – 75 балл) кўрсаткичга олиб чиқишни мақсад қилган.

14) Сувга доир муносабатларда илмий ва инновацион фаолиятни рағбатлантириш — сув ресурсларини бошқариш, тежаш ва сифатини оширишга қаратилган янги технологиялар (ақлли суғориш, рақамлаштириш) ҳамда илмий тадқиқотларни давлат томонидан молиялаштириш, қўллаб-қувватлаш ҳамда амалиётга татбиқ этиш орқали амалга оширилади. Бу жараён илмий ишланмаларни тижоратлаштириш ва сув хўжалигига замонавий ечимларни жорий этишни ўз ичига олади.

15) Сув тўғрисидаги қонунчиликни бузиш оқибатида етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш — Ўзбекистон Республикасининг сув тўғрисидаги қонунчилигини бузиш натижасида етказилган зарарни қоплаш тартиби асосан Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси ва бошқа соҳавий қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Сув тўғрисидаги қонунчиликни бузиш оқибатида етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш бўйича асосий қоидалар:

Мажбурийлик: юридик ва жисмоний шахслар сув тўғрисидаги қонунчиликни бузиш натижасида етказилган зарарнинг ўрнини тўлиқ ҳажмда қоплашлари шарт.

Жавобгарлик турлари: зарарни қоплаш айбдор шахсларни интизомий, маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортишдан озод этмайди.

Зарарнинг турлари: зарар сувларни ифлослантириш, камайтириш, сув объектлари зарарли таъсирининг олдини олиш чораларини кўрмаслик ёки сувдан ноқонуний фойдаланиш натижасида келиб чиқиши мумкин.

Зарар миқдорини ҳисоблаш: зарар миқдори қонунчиликда белгиланган махсус тарифлар ва услубиятлар асосида, етказилган ҳақиқий зиённи ҳисобга олган ҳолда белгиланади.

Низоларни ҳал этиш: агар зарарни қоплаш бўйича келишувга эришилмаса, низолар **суд тартибида** кўриб чиқилади.

16) Сувга доир муносабатлар субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш — Ўзбекистонда сувга доир муносабатлар субъектларининг (сувдан фойдаланувчилар, истеъмолчилар, етказиб берувчилар) ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси ва тегишли қонун ҳужжатлари билан ҳимоя қилинади. Бунга белгиланган лимитлар, сув бериш режимига риоя этилишини таъминлаш ва сув объектларидан оқилона фойдаланиш киради.

Сувга доир муносабатлар субъектларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг асосий жиҳатлари:

Ҳуқуқий кафолатлар: сувдан фойдаланувчилар ва сув етказиб берувчи ташкилотларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларига риоя этилиши қонун даражасида таъминланади.

Бузилган ҳуқуқларни тиклаш: сув олиш ҳуқуқи ёки сув бериш режими бузилган тақдирда, субъектлар ўз манфаатларини суд орқали ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга.

Сувдан оқилона фойдаланиш: сув ресурслари ва сув хўжалиги объектларидан фойдаланиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш орқали барча субъектларнинг манфаатлари тенглиги таъминланади.

Мажбуриятлар ва жавобгарлик: сув етказиб берувчи ва истеъмолчи ўртасидаги шартномавий муносабатларда томонларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари қатъий белгиланади.

Ушбу ҳимоя тизими сув ресурсларидан барқарор ва адолатли фойдаланишни кафолатлайди.

СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ТУРЛАРИ

Сувдан фойдаланиш ҳуқуқи – сув объектларидан (ер усти ва ер ости сувларидан) сув олиш, улардан фойдаланиш ва уларнинг ҳолатига таъсир этиш имкониятини берувчи субъектлар (жисмоний ва юридик шахслар) ҳуқуқидир. Сув кодексининг 7-моддасига кўра, сув объектидан сув олиш усулига ва сувнинг ҳамда сув объектларининг ҳолатига таъсир этишига қараб сувдан фойдаланиш ҳуқуқи икки турга бўлинади: умумий фойдаланиш ва махсус фойдаланиш.

Ушбу тасниф сувдан фойдаланиш ҳуқуқининг мазмунини аниқлаш учун асос бўлиб, у ҳуқуқий муносабатларнинг субъектлари (сув истеъмолчилари), объектлари (сув объектлари) ва мазмуни (сув олиш усули ва таъсир даражаси)ни қамраб олади. Шунингдек, сувдан фойдаланиш ҳуқуқининг демократик (умумий) ва регулятив (махсус) характерларини мутаносиблаштиради, бу эса сувнинг умуммиллий бойлик сифатида ҳимоясини таъминлашга хизмат қилади.

Сувдан умумий фойдаланиш ҳуқуқи жуда муҳим ҳисобланади. Чунки барча фуқароларнинг сувдан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради ва уларнинг ушбу муҳим табиий ресурсдан турли мақсадларда фойдаланиш ҳуқуқини таъминлайди.

Ушбу фойдаланиш ҳуқуқига қуйидагилар киради:

- ўзининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари учун сув олиш;
- чўмилиш;
- байдарка ва моторсиз қайиқда сузиш;
- чорва молларини суғориш;
- спорт ва ҳаваскорлик йўли билан балиқ овлаш.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, сувдан умумий фойдаланиш Сув кодексида ва бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рухсатсиз ва чекловларсиз амалга оширилади (фавқулодда ҳолатлар ва танҳо фойдаланишга берилган объектлар бундан мустасно, у ерда шартлар келишилган ҳолда қўлланилади).

Сув ҳуқуқида сувдан махсус фойдаланиш ҳуқуқининг аҳамияти беқиёсдир. Чунки ушбу ҳуқуқни амалга ошириш орқали жисмоний ва юридик шахсларнинг сув ресурсларидан фойдаланиш механизмларини оширади ва иқтисодиётнинг деярли барча соҳаларини ривожлантириш орқали аҳолининг иқтисодий фаровонлигига эришишга хизмат қилади.

Сувдан махсус фойдаланишга қуйидагилар киради:

- тўсувчи иншоотлар, насослар, насос станциялари, сифонлар ва бошқа қурилмалардан фойдаланиб сув олиш;
- сув транспортида сузиш;
- гидроэлектростанциялар учун сувдан фойдаланиш;
- оқова сувларни сув объектларига оқизиш.

Махсус фойдаланишни амалга ошириш тартиби Сув кодексининг бошқа моддаларида белгиланган. Хусусан, мазкур Кодекснинг 56-моддасида назарда тутилган ҳолларда (бир суткада 5 м³ дан ортиқ сув олиш ёки оқова сувларни оқизиш) рухсатнома асосида амалга оширилади. Рухсатнома 5 йилга (ер усти сувлари ва тасдиқланган ер ости захиралари учун) ёки 2 йилгача (тасдиқланмаган захиралар учун) берилади; сунъий сув ҳавзаларида рухсатнома талаб этилмайди. Сувдан махсус фойдаланганлик учун рухсатнома ушбу соҳада махсус ваколатга эга бўлган давлат

органлари, яъни Ўзбекистон Республикаси Экология ва иқлим ўзгариши миллий қўмитаси, Сув хўжалиги вазирлиги ҳамда Тоғ-кон саноати ва геология вазирлиги органлари томонидан берилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, гидрологик ва экологик мезонларга (сув олиш усули ва таъсир даражаси) асосланган. Умумий фойдаланиш – минимал таъсирли (гидрологик балансни бузмасдан) бўлса, махсус фойдаланиш – сезиларли ўзгаришлар (сув сатҳи пасайиши, ифлосланиш) келтиради, шунинг учун илмий мониторингни (лимитлар, квоталар – 68-модда) талаб этади. Бу тасниф халқаро стандартлар (ЕХХТ, БМТ сув конвенциялари) ва Ўзбекистоннинг иқлим ўзгариши шароитига мос келади.

Сувдан умумий фойдаланиш аҳоли учун қулайлик яратади (бюрократиясиз, масалан, ҳовлидаги қудуқлардан фойдаланиш ёки дарёда чўмилиш), лекин танҳо объектларда (масалан, ирригация тизимлари) чекловлар орқали суғориш ва балиқчиликни мувофиқлаштиради. Амалиётда бу сув танқислигида аҳолининг асосий эҳтиёжларини устун қўйишга ёрдам беради.

Сувдан махсус фойдаланиш қишлоқ хўжалиги, саноат ва энергетика соҳаларида тартиб ва назоратни таъминлашга хизмат қилади.